

УДК 069.5:316.647.6:929О.Заливаха
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.05.1168>

ПЕРША ПЕРСОНАЛЬНА ВИСТАВКА ОПАНАСА ЗАЛИВАХИ У СВІТЛІ НОВИХ ДЖЕРЕЛ.

До 100-річчя
від дня народження

Надія БАБІЙ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9572-791X>
доктор мистецтвознавства, професор, Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, 76000, Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: nadiia.babii@pnu.edu.ua

Мета дослідження полягає в систематизації реальної джерельної бази для виявлення й аналізу потенційних документів, що розкривають час проведення й наповненість першої персональної виставки художника Опанаса Заливахи в Івано-Франківську. *Актуальність* дослідження пов'язана із відзначенням 100-літнього ювілею митця. У процесі дослідження вперше введено до наукового обігу низку джерел, що поточнюють дату проведення події та визначають її наповнення. Визначено, що виставка відбулась 15 квітня 1962 р. й була приурочена до Дня художника. Всього експонувалось 50 творів: 47 живописних та 3 твори графіки. Доведено, що причиною передчасного закриття цієї виставки стала експериментальна манера виконання робіт, їхні сюжети та резонанс в суспільстві, що не відповідали запитам соціалістичного мистецтва. Зіставлення усіх джерел уможливило атрибуцію 21 твору. Цей підсумок дає можливість досліджувати стилістику й манеру найбільш раннього творчого періоду художника. Конкретні результати дослідження оформлені табличним способом у додатках до цієї публікації. Також з'ясовано, що опубліковані джерела — альбоми й каталоги творів Опанаса Заливахи містять низку розбіжностей, що утруднює об'єктивну оцінку його творчості. *Методологія* дослідження базується на методах порівняння, аналогії й наукового моделювання, що дало змогу виявити й ідентифікувати низку артефактів з першої персональної виставки О. Заливахи у каталогах пізніших років, в приватних колекціях та на аукціонах. Для поточення належності окремих творів до каталогів виставок застосовано іконологічний та графографічний методи та метод інтерв'ю.

Ключові слова: образотворче мистецтво, Опанас Заливаха, перша персональна виставка, шістдесятництво, репресоване мистецтво.

Nadiia BABII

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9572-791X>
Doctor of Art History, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57, Shevchenko Str., 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: nadiia.babii@pnu.edu.ua

THE FIRST SOLO EXHIBITION OF OPANAS ZALYVAKHA IN THE LIGHT OF NEW SOURCES.

To the 100th anniversary of his birth

The aim of the study is to systematize the actual source base in order to identify and analyze potential documents that reveal the date and content of the first solo exhibition of the artist Opanas Zalyvakha in Ivano-Frankivsk.

The relevance of the research is connected to the celebration of the artist's 100th anniversary.

In the course of the study, a number of sources were introduced into academic circulation for the first time, clarifying the date of the event and defining its content. It has been established that the exhibition took place on 15 April 1962 and was dedicated to Artist's Day. A total of 50 works were exhibited: 47 paintings and 3 graphic works. It has been demonstrated that the premature closure of the exhibition was caused by the experimental manner of execution, the subjects of the works, and their resonance in society, which did not correspond to the demands of socialist realist art. The comparison of all sources enabled the attribution of 21 works.

This outcome provides an opportunity to explore the style and manner of the artist's earliest creative period. The specific research results are presented in tabular form in the appendices to this publication. It has also been established that the published sources — albums and catalogues of Opanas Zalyvakha's works — contain a number of discrepancies, which complicate an objective assessment of his oeuvre.

Methodology. The research relies on methods of comparison, analogy and scientific modeling, which have made possible detection and identification a range of artifacts from Zalyvakha's first solo exhibition in later catalogues, in private collections and at auctions. Iconological and graphographic methods, along with the interview method, were applied to clarify the attribution of certain works to exhibition catalogues.

Keywords: visual art, Opanas Zalyvakha, first solo exhibition, the Sixtiers movement, repressed art.

Вступ. *Актуальність теми.* Твір художника, значення якої часто усвідомлюється не лише в моменті події, а й у процесі осмислення резонуючих чинників: аналізу афіш, каталогів, критики, судових справ, протоколів слідства. Творча діяльність художника-дисидента Опанаса Заливахи початку 1960-х належить до найменш вивчених періодів його буття. *Актуальність* дослідження пов'язана із відзначенням 100-літнього ювілею митця й полягає у пошукові документів, що доводять час, місце проведення й наповнення першої персональної виставки Опанаса Заливахи, яка відбулась 1962-го року в Станіславі¹.

Мета дослідження — систематизувати реальну джерельну базу, виявити й проаналізувати потенційні документи, що розкривають час проведення й наповненість першої персональної виставки художника Опанаса Заливахи.

Аналіз досліджень і публікацій. Офіційна інформація про першу персональну виставку О. Заливахи вкрай фрагментарна. Дата й місце її проведення упорядниками альбомів-каталогів й біографами митця вказуються неточно [1—4], а факт швидкого закриття у них обґрунтовується виключно ідеологічними чинниками й протиставленням митця репресивній системі. Натомість нововиявлені непрямі джерела дають можливість зіставити різні погляди на одні й ті ж обставини та реконструювати подію. До них відносимо нові спогади сучасників й опубліковані інтерв'ю [5—10], касаційні скарги, протоколи допиту та обшуків у О. Заливахи [11—13], вторинні тексти: міфологію [14], зміни автографів та творчої манери, виявлені при аналізі різних аукціонних будинків [15—17] та сайтів продажу [18], документи з приватних архівів Любові Литвинчук та Ірини Чмелик [19—21] каталогів й виставок, на яких оприлюднювались твори митця: Виставка творів художників Тюменської області, Тюмень, 1961 [22], виставка автопортрету (ІФООНСХУ, 3 жовтня 2024) [23], виставка творів Опанаса Заливахи з приватних колекцій до 100-річчя від дня народження художника (ІФООНСХУ, 14 березня 2025) [24].

¹ Місто Станіслав саме в 1962-му році було перейменоване в Івано-Франківськ, однак на час проведення виставки місто називалось ще Станіславом. — Прим. ред.

Отож методологія нашого дослідження базується на методах порівняння, аналогії й наукового моделювання, що дало змогу виявити й ідентифікувати низку артефактів з першої персональної виставки О. Заливахи у каталогах пізніших років, в приватних колекціях та на аукціонах. Для поточення належності окремих творів до каталогів виставок застосовано іконологічний та графографічний методи та метод інтерв'ю.

Основна частина. Перша персональна виставка Опанаса Заливахи відбулась у Станіславі навесні 1962-го року. У різних працях зазначається різна дата відкриття виставки та її черговість у творчому доробку. Так, у більшості переписів фігурує травень 1962 р. [5, с. 150; 7, с. 15]. У біографії 2013-го зазначається квітень 1962 [4, с. 119], в іншому місці травень [7, с. 15] — до знайомства з Клубом творчої молоді Києва, що відбулось восени 1962 року. Невизначеність трапляється і у позначенні року першої виставки. З самвидавного каталогу, укладеного мистецтвознавцем Іваном Франківським художнього музею Ігорем Мальцевим виставка 1989-го зазначається як друга в Івано-Франківську, що відбулась через двадцять шість років після першої (1963?) [21]. Також зазначимо, що у всіх джерелах інформація вкрай скупа й повторюється майже дослівно: виставка була першою персональною в Україні (УРСР) та закрита за тиждень [7, с. 15; 6, с. 20] через ідеологічні упередження влади до робіт Заливахи: «невдовзі за два дні, за тиждень, за те, що в представлених роботах немає світлих оптимістичних героїв будівництва світлого майбутнього» [8; 7, с. 15]. У іншому місці читаємо: «...Передчасно, всього за тиждень після відкриття, була закрита друга після тюменської персональна виставка художника Опанаса Заливахи, що експонувалась у виставковому залі краєзнавчого музею. Власті побоюлися жвавого резонансу серед студентської молоді, чиновників дивували незвичні на той час живописні форми полотен художника-дивака, що проживає десь то по горищах, то у занедбаному костелі серед зруйнованих атеїстами творів культового мистецтва, то їздить невідомо для чого у Київ...» [1, с. 7].

Відвідувач виставки 1962-го, художник Август Пилипович Басюк (1938 р. н.) пригадує, що на самому відкритті він не був, однак почув про вистав-

ку від колег: Михайла Фіголя, Петра Сопільника, Олександра Коровая, Міліци Симашкевич, Івана Кулика, Василя Турецького. «Я зайшов (у музей) через чутки — що є така виставка Заливахи. Всі знали що появився такий цікавий майстер високопрофесійний, але на інших позиціях. Десь він познайомився в Ленінграді з Фіголем, приїжджав на практику в Косів. І головне що він дух відчув галицький, як край, який йому найбільше підійшов <...> Виставку по тихому закрили, бо виставки були перевірені. Компартія прислала своїх інструкторів і ті підтвердили, що виставка шкідлива. Художники між собою не обговорювали закриття — ситуація була цілком зрозумілою» [10].

Найповніше про виставку йдеться у інтерв'ю самого митця для В. Овсієнка: «Зробив я невеличку виставку в краєзнавчому музеї — її через тижень закрили. Я там поклав зошит для відгуків. На його сторінках зав'язалася полеміка: “О, нарешті ми бачимо українське малярство! Цей автор малює сам по собі, це не соцреалізм” <...> Прийшов один з обкому партії, з третього відділу, по культурі, і каже: “Я забираю у вас эту книгу отзывов, нам надо ее изучить”. Кажу: “Я вам не дам її. Це мій зошит, це я поклав”. — “Но, знаєте, там есть очень негативные записи”. — “Та я сам розберуся”. Так вона в мене залишилася. Пізніше вона потрапила в КГБ: коли в мене був обшук, то вона була вилучена як один зі звинувачувальних доказів до вироку» [8].

Книга відгуків, зрештою, була вилучена, але вже при арешті 1965 року. Цей факт підтверджує протокол обшуку у домі митця 28 серпня 1965: [«п. 23. Книга отзывов о выставке — в общей тетради, а на 30—31 листах стіхи на руском языке, нач. словами: «Женщины... Души разорванной»] [11].

Посилання на каталог виставки Опанаса Заливахи 1962 року із вступною статтею Михайла Фіголя наведене у бібліографічному описі альбому-каталогу «Опанас Заливаха: живопис, графіка, різьба» (1996) із зазначенням: «Видання конфісковане. Зберігся один сигнальний примірник автора» [1, с. 39]. Цей примірник зберігався, за словами упорядника, Степана Осташі, у самого Заливахи, однак у своєму інтерв'ю він додає, що особисто каталогу не бачив, а вніс запис відповідно до слів художника [9].

Серед рукописів 2003-го року мистецтвознавиці Ірини Чмелик несподівано виявлено перепис кульковою ручкою каталогу виставки Заливахи 1962, який, за її словами, зберігався у бібліотеці родини Фіголів [20].

Наводимо опис каталогу в авторській редакції:

Вист.(авка) творів художника Оп.(анаса) Ів.(ановича) Заливахи. Жив.(опис). Графіка. Каталог. Станіслав, 1962. Авт.- упор.(ядник) М. Фіголь.

Відкриття 15 квіт. 1962 р. (до дня художника) в приміщ.(енні) Стан.(іславського) обл.(асного) краєзн.(авчого) муз.(ею)

Фрагмент анотації за підписом Михайла Фіголя: «...в портр.(етах) худ.(ожника) зображ.(ено) наших сучасників (Студентка, Лісоруб, Медсестра, Портрет худ. Сосновської). В кожній роб.(оті) відчув(ається) стремління митця до образного вирішення портрету з передачею психологічного характеристики» [20].

Всього 47 творів живопису, 3 твори графіки:

Жив(опис): Залізничники 1961, Неділя в Ворохті, 1962. Вулиця Республіки в Тюмені, 1961., Карпати 1962, Ворохта, 1962, Полудень, 1961, Нічний натюрморт, 1961, Натюрморт, 1962, Лижники в Ворохті, 1962, Ленінградський двірник 1960, Сонячний день, 1962, Річка Тура в Тюмені, 1961, Натюрм.(орт) з книжками, 1962, Медсестра, 1961, Ніна, 1961, Дівчина в голубому, 1961, Портрет дружини худ.(ожника) Шруба. 1961, Портрет лісоруба, 1962, Світлий день. Ворохта, 1962, Портр.(ет) студентки, 1961, у Ворохті 1962, Автопортрет, 1962, Роздуми 1962, Портр.(ет) жінки на жовтому фоні, 1961, Портрет художниці Сосновської, 1961, Коло вікна, 1961, Коло воріт, 1962, Портрет, 1961, Пейзаж з собором, 1961, Натюрморт з яблуком, 1962, Дума, 1960, Леніну 1961-1962, В Карпатах, 1962, Хати у Ворохті 1962, Сирій день, 1962, Нат.(юрморт) з рушником, 1962, Портр.(ет) художника 1959, Портр.(ет) столяра 1962, Монастир в Тюмені, 1961, В готелі, 1962, Портр.(ет) дівчини, 1961, Дівчина з книжкою, 1961, Портр.(ет) журналістки, 1961, Етюд 1961. Арх.(ітектурний) мотив 1961, Гук. Косів, 1957. графіка В'їдальні, 1961, Залізничники, 1961, Вечір, 1961.

У розповідях івано-франківських художників доводилось почути історію, що виставка не лише була закрита, а й згодом ніби-то конфіскована, за іншою

версією — роботи Заливахи пропали після його арешту [10]. Однак звірка наведеного рукопису із каталогом 1996-го року засвідчує наявність живописних полотен, датованих 1960-ми. Укладач каталогу, Степан Осташа, зазначає, що атрибуція проводилась на основі артефактів, безпосередньо у майстерні художника [9]. Наводимо перелік цих робіт, вказуючи їх приналежність до виставки 1962 [1, с. 32—34]:

1. Залізничники, 1961. П. о. 118 х 204 (з каталогу 1962)
2. Неділя у Ворохті, 1962. П. о. 130 х 170 (з каталогу 1962)
3. Вулиця Республіки в Тюмені, 1961. П. о. 165 х 95 (з каталогу 1962)
4. Карпати, 1962. П. о. 110 х 68 (з каталогу 1962)
5. Ворохта, 1962. П. о. 100 х 68 (з каталогу 1962)
6. Полудень, 1961. П. о. 94,5 х 65 (з каталогу 1962)
7. Нічний натюрморт, 1961. П. о. 82 х 51,5 (з каталогу 1962)
8. Натюрморт, 1962. К. о. 71 х 55 (з каталогу 1962)
9. Лижники в Ворохті, 1962. П. о. 80 х 50,5 (з каталогу 1962)
10. Ленінградський дворик, 1960. П. о. 71,5 х 45 (з каталогу 1962)
11. Сонячний день. 1962. П. о. 80 х 40,5 (з каталогу 1962)
12. Річка Тура в Тюмені, 1961. К. о. 80 х 40,5 (з каталогу 1962)
13. Натюрморт з книжками, 1962. П. о. 68,5 х 51 (з каталогу 1962)
14. Медсестра, 1961. П. о. 126 х 89 (з каталогу 1962)
15. Ніна, 1961. П. о. 67, 5 х 47,5 (з каталогу 1962)
16. Дівчина в голубому, 1961. П. о. 117,5 х 60 (з каталогу 1962)
17. Портрет дружини художника Шруба, 1961. К. о. 67,5 х 47² (з каталогу 1962)
18. Портрет лісоруба, 1962. П. о. 96 х 65 (з каталогу 1962)
19. Світлий день. Ворохта, 1962. К. о. 45 х 33,5 (з каталогу 1962)
20. Портрет студентки, 1961. Без зазначення техн. вик. 45 х 33,5 (з каталогу 1962)
21. У Ворохті, 1962. К. о. 51 х 36 (з каталогу 1962)
22. Автопортрет, 1962. К. о. 34,5 х 30 (з каталогу 1962)
23. Роздуми 1962. К. о. 50 х 71 (з каталогу 1962)
24. Портрет жінки на жовтому фоні, 1961 П. о. 38,5 х 65,5 (з каталогу 1962)
25. Коло вікна, 1961. П. о. 67,5 х 33 (з каталогу 1962)
26. Коло воріт, 1962. П. о. 132 х 52 (з каталогу 1962)
27. Портрет, 1961. П. о. 66,5 х 115 (з каталогу 1962)
28. Пейзаж з собором, 1961. К. о. 69 х 49 (з каталогу 1962)
29. Натюрморт з яблуком, 1962. П. о. 40 х 60 (з каталогу 1962)
30. Дума, 1960. К. о. 67,5 х 47,5 (з каталогу 1962)
31. Етюд, 1962. К. о. 36 х 28
32. Яблуна весною, 1962. К. о. 32,5 х 49
33. Портрет старого, 1962. К. о. 50,5 х 35
34. Пейзаж з березами. 1961. К. о. 27 х 69
35. Етюд, 1961. К. о. 47,5 х 33 (з каталогу 1962)
36. На березі моря, 1960. К. о. 23 х 70
37. В Карпатах, 1962. К. о. 35 х 50,5 (з каталогу 1962)
38. Хати у Ворохті, 1962. К. о. 47 х 37 (з каталогу 1962)
39. Сірий день, 1962. К. о. 35 х 50,5 (з каталогу 1962)
40. Натюрморт з рушником, 1962. К. о. 51 х 67,5 (з каталогу 1962)
41. Портрет художника, 1959. П. о. 84 х 63 (з каталогу 1962)
42. Портрет тесляра, 1962. К. о. 48 х 33,5 (в каталозі 1962 значиться як Портрет столяра)
43. Монастир в Тюмені, 1961. К. о. 50 х 70 (з каталогу 1962)
44. В готелі, 1962. К. о. 35,5 х 46,5 (з каталогу 1962)

² Художник Остап Павлович Шруб навчався у інституті імені І. Рєпіна з 1953 по 1960-й рік, працював у Тюмені.

45. Портрет дівчини, 1961. К. о. 70 x 50 (з каталогу 1962)
46. Дівчина з книжкою, 1961. П. о. 60 x 79,5 (з каталогу 1962)
47. Портрет журналістки, 1961. К. о. 60 x 37,5 (з каталогу 1962)
48. Етюд, 1961. К. о. 47 x 33
49. Архітектурний мотив, 1961. К. о. 54,5 x 37,5 (з каталогу 1962)
50. Гук. Косів, 1957. П. о. 61 x 88 (з каталогу 1962)

На основі цих двох документів можемо звірити картини О. Заливахи, що фігурують у нових альбомах чи оприлюднені на виставках, в музейних колекціях або знайдені серед пропозицій аукціонів за іншими назвами. Ідентифікація робіт ускладнена й через те, що сам автор не вів обліку робіт, часто переназивав їх чи залишав без підпису, року виконання. Автографи й підписи часто домальовані у значно пізніші роки, підпис і рік виконання написані навмання. Обміри робіт часто неточні, розбіжності в каталогах варіюють один і той же твір в межах від 3—4 і аж до 18 см, а також часто сплутані порядок вказання висоти і ширини творів. Усі ймовірні збіги та міркування викладені у додаткові до цієї публікації (див. *таблиця*).

Згадуючи вигляд каталогу Ірина Чмелик, пригадує, що на обкладинці було фото, де О. Заливаха малює портрет Леніна. У своєму припущенні мистецтвознавиця додає: «Це була звична практика, оскільки усі каталоги й виставки затверджувались цензурою. Без портрета Леніна виставка не могла б відкритись» [19]. Серед переліку творів виставки 1962 фігурує, очевидно, саме той портрет — живописне полотно «Леніну» 1961—1962. Цей факт має підтвердження у матеріалах Касаційної скарги засудженого Опанаса Заливахи до Верховного суду УРСР від 25 березня 1966 р. У ній О. Заливаха звертається про пом'якшення вироку, зазначаючи: «Твори “Леніну”, “Возз'єднання” та інші були експоновані на художніх виставках Львова, Тюмені та Івано-Франківська» [12].

В іншому клопотанні Заливаха зазначає наявність ще у 1980-му р. картин, що згадуються у каталогові виставки 1962, пишучи, що у його квартирі під час обшуку 12 червня 1980 року по справі дніпропетровського поета-дисидента Івана Сокульського від-

булось незаконне вилучення майна, в т. ч. картини [13]: «Зі стін квартири та з художньої майстерні було взято: (окрім іншого в порядку нумерації) 4. “Козак Мамай”, 6. “Натюрморт з книгою”. Якщо натюрморт наразі атрибутувати не вдалось, то картина “Козак Мамай” може бути такою, що фігурувала ще на першій груповій виставці у м. Тюмені (1961) під назвою [“Раздум'є”] (К. масло, 47 x 67) [22, с. 6]. У каталозі 1962 та в каталозі 1996 [1, с. 33] вона має назву “Дума” (1960. к. о. 67,5 x 47,5), а в альбомі 2016-го — це вже «Мамай» (1961, к. о. 67,5 x 47,5) [2, с. 14].

Каталог виставки художників тюменської області, примірник якого зберігається нині у Центральному державному архіву-музеї літератури і мистецтва України [22, с. 15], уможливив атрибутувати ще кілька робіт: лінорити «В їдальні» — [«В рабочей столовой»] (1961. ліногр. 35 x 71) й «Залізничники» — [«Путейцы»] (1961. ліногр. 40 x 71). Зазначмо, що розміри цих робіт у пізніших каталогах вказані як 34 x 68. Фото останньої опубліковане в тюменському каталозі й є переконливим свідченням соцреалістичного періоду творчості митця у напрямку «сурового стилю».

Серед етюдів у обидвох каталогах фігурує олія на картоні «Ніна, 1961. к. о. 67,5 x 47,5», що, правда в каталозі 1996 техніка виконання значиться як полотно, олія; полотно «Полудень, 1961. п. о. 94,5 x 65» — в тюменському каталозі [«Полдень»] з відхиленням у розмірі (1961, п. о. 65 x 94), «Вулиця Республіки в Тюмені» (1961. п. о. 165 x 95) — в кат. 1961 [«На улице Республіки»] із такою ж похибкою (1961, п. о. 167 x 97).

У каталозі 1996 опубліковане фото композиції «Дахи» (1970, к. о. 63 x 30) [1, с. 24]. Зважаючи на пропорційне співвідношення сторін репродукції, відсутність авторського підпису й системні помилки у цьому альбомі, а також той факт, що серед переліку робіт самого каталогу робота «Дахи» відсутня, а є «Архітектурний мотив», з певною долею імовірності можемо припустити, що це робота з виставки 1962, що називалась «Архітектурний мотив» (1961, к. о. 54,5 x 37,5).

Також можемо припустити, що до експозиції 1962 могли ймовірно належати кілька робіт, опублікованих в альбомі-каталогові 2016. Це натюрморт «Яблуневий цвіт» (1965, к. о. 71 x 57) [2,

с. 21], що відповідає за манерою й розмірами позиції «Натюрморт» (1962 к. о. 71 х 55), Ворохта (1962, к. о., 45 х 36) [2, с. 18], що найпевніше є етюдом «Світлий день. Ворохта» (1962, к. о. 45 х 33,5).

Доповнення до атрибуції зроблені й на основі виставок, що останнім часом відбулись у Івано-Франківську. Так на виставці автопортрету (3 жовтня 2024) несподівано було виявлено «Автопортрет» (1962. К. о. 34,5 х 30) [23, с. 25], а на виставці творів Опанаса Заливахи з приватних колекцій до 100-річчя від дня народження художника (14 березня 2025) виявлено етюд «Біля вікна» (1961. к. о. 67,5 х 33) [24]. Обидві роботи досі зберігаються у родинній колекції Заливах.

У приватній колекції родини Фіголів та А. Савчука з тієї ж виставки атрибутовано: «Портрет художниці Сосновської» (1961, п. о., 80 х 60) — щоправда, у каталозі 1996 розміри роботи вказані навпаки, 60 х 80; «Церква» (1961, к. о. 49 х 69), що, очевидно, називалась на першій виставці «Пейзаж з собором» (1961. к. о. 69 х 49). Атрибуцію останньої, у сюжет якої введений величезний кривавий диск сонця, підтверджує й фрагмент інтерв'ю із Августом Басюком. У розмові з Заливахою він пригадує одну колоритну фразу: «Кожне слово Заливахи було як фейєрверк, я сам заходив до нього поговорити — бо то було дуже цікаво. Сам Панас прямо таки заявляв: “На Україні нема Сонця. Заберіть сонце! Не можна сонце малювати!” Це говорилося не на виставкомі, а у приватних розмовах. Всі знали хто він і як себе веде і яка його позиція» [10].

Серед робіт з приватної колекції Оксани Коровай атрибутовано «Натюрморт з яблуком» (1962, п. о. 40 х 60). У новій експозиції він значився просто як «Натюрморт», а автограф був поставлений Заливахою, чи, можливо, домальований самим Олександром Короваєм ближче до кінця 1980-х років і представляє собою не монограму «ОЗ», як це звично для робіт 1962, а лєтеринг «ПанасЗ», характерний для пізнього періоду творчості митця.

У каталозі 2004-го року аукціонного дому «Goldsens» несподівано було знайдено одну з найбільш ранніх картин О. Заливахи «Водоспад Гук» (1958. п. о. 61 х 88). Полотно має підпис ззаду російською мовою (подаємо в транскрипції): «[Зали-

ваха / «Гук» Карпати / 58 г.]». У каталогах 1962 й 1996 року це полотно має назву «Гук. Косів». Каталогів розміри збігаються цілковито, однак рік виконання у каталозі 62-го вказаний як 1957, що суперечить підписові на звороті аукціонного полотна [17].

На популярному сайті продажу OLX знайдено картину «В Карпатах». Спереду унизу є авторська монограма «ОЗ» та зазначений рік виконання — 1962. Порівняння розмірів цього полотна 68 х 101,5 переконливо доводить, що це композиція «Карпати» з першої персональної виставки, виконана у манері «сурового стилю» [18].

На двохгодинній вечірній виставці аукціону UNDERGROUND 2015-го року була представлена робота О. Заливахи «Чайна» (1965. п. о. 131 х 171,5). Підпис «О. Заливаха» нанесений червоною фарбою знизу праворуч [16]. Згодом полотно висвітлене як картина дня на ресурсі Музею українського живопису із поточним датуванням — 1962 рік [15].

Побіжно цю картину Заливаха згадує серед представлених на виставці 1962. Так у інтерв'ю для В. Овсієнка описує сюжет таким: «Там була чайна, де я зобразив особу в таких рейтузах із лежачими (лижами), а другий гуцул іде, у нього черевики з автопокришки від коліс автомашини, склепані залізяками. У дверях чайної стоїть одна жіночка в фартусі, а тут проходять місцеві й туристи. Сказали мені: “Хіба це картина? Куди вона кличе? Тут нічого не зрозуміло. Тут і не естетика, і не політика, а просто карикатура на нашу дійсність”. Я пояснював, що це контраст, бачиш: цей прийшов на лижах стрибати, а цей — рубає карпатський ліс» [8].

В інтерв'ю для Р. Котерліна знаходимо епічний анекдот від Заливахи про «шишкінський» антураж багатолюдних чайних: «Колись в таких закладах завжди висіли копії картин Шишкіна. І ось один, сидячи в чайній, йшов додому лише тоді, коли на картині зникали ведмеді, коли ведмеді йшли собі геть. І це означало, що його стан набував відповідної «мистецької» кондиції» [14].

Сюжет картини у манері «сурового стилю» відтворює провінційну буденність антикультурної атмосфери соцтабору. Задній план заповнений лінійним фасадом споруди «общепиту», помальованої у жовтий колір з типовим чорним поземним

маркуванням партеру. Праворуч угорі зображена вивіска (білий шрифт на темно-зеленому тлі) «Чайна». На передньому плані постаті перехожих: перебесажені гуцули, частково вбрані у народну ношу: кожухи, обгортки, хустки. Решта зведені до нових архетипів баби, діда, дядька, тітки в куфайці з цинковим бідомом в руці. Праворуч фрагментарно дві постаті молодих людей (столичні студенти?) у яскравих спортивних костюмах. Опираючись на одвірки чайної, з прочинених дверей молода буфетниця у білому фартуху спостерігає за головним персонажем — бравим відставником, що просто дивиться на нас: вушанка на голові без червоної зірки, шинель розціпнута до низу, гімнастерка без ремня. Молодече зачервоніле обличчя напівусміхнене.

В каталогах 1962 та 1996-го серед картин відсутня «Чайна». Ідентифікація назви, очевидно, виведена аукціонним домом на основі метафоричного сюжету, міфології, оповідок самого Заливахи а не об'єктивних даних. Проаналізувавши усі тексти, що відповідають тематиці, розмірам та матеріалам виконання аукціонної картини можемо припустити єдине, що на персональній виставці 1962-го ця робота значилась як «Неділя у Ворохті» (1962 п. о., 130 x 170). Ці дані підтверджує і каталог 1996 [1, с. 32].

У спогадах про експозицію Августа Басюка фігурують описи сюжетів ще двох композицій. Інтерв'юєр зазначає: «Наприклад там була така картина, сюжет щось «Праця на буряках». Жінки дуже тяжко працюють, не можуть розігнутись від землі, руки в землі, небо тяжке, не дає їм розігнутись. Одна жінка стоїть, витирає піт рукавом — і це насторожує — бо у нас праця має бути радісна. Формат квадрат, більше до горизонталі. Або ...робочий у Ворохті їде ровером, а на ровері прив'язані дві буханки хліба, одна надламана, в принципі — такий буденний сюжет, то так багато хто їздив. То був реалізм, але не соцреалізм, бо соцреалізм закликає до прославлення пануючої верхівки» [10]. Митець зазначає, що на виставці було багато робіт етюдного характеру, нейтральної позиції. Ці дві запамятались найбільше, бо вони дуже дивували.

Ідентифікувати перший сюжет можемо лише імовірно. Так, в альбомі 2003 року опублікована картина «Колгоспні ниви» зі збірки Національ-

ного музею у Львові імені Андрея Шептицького (1975, п. о. 58 x 82) [3, с. 97]. Сюжет й живописна манера повністю відповідає описові очевидця, однак запитання викликає датування, назва, розмір роботи. За окремим запитом до музею вдалось отримати поточнені дані. У фондах НМЛ картина значиться як «Колгоспна нива», а не ниви (1975. Картон, олія, 54 x 66). Інвентарний номер НМЛ: Жс-1245, КВ-57568 із приписом «Дарунок автора. 1996 р.». На самій картині підпису немає, ідентифікація на звороті особиста, однак вочевидь значно пізнішого походження. Монограма у вигляді рукописної лігатури «Пз» зустрічається на роботах Заливахи не раніше кінця 1980-х років. Плутання розмірів і техніки виконання також наводить на думку, що ідентифікація відбувалась виключно зі слів автора, а розмір не перевірявся упорядниками альбому 2003-го. Тож з певною долею вірогідності можемо припустити, що ця картина, чи, можливо, більш рання її версія належала до експозиції першої персональної виставки Опанаса Заливахи 1962 року, можливо, під назвою «Полудень» чи «Сонячний день».

Висновки. Перша персональна виставка митця-дисидента Опанаса Заливахи 1962 року у Станіславі належить до ключових фактів його біографії й поза тим найменш висвітлена у спеціальній літературі. У процесі дослідження вперше введено до наукового обігу низку джерел, що поточнюють дату проведення події та окреслюють її наповнення. Визначено, що виставка відбулась 15 квітня 1962 року й була приурочена до Дня художника. Всього експонувалось 50 творів: 47 живописних та три лінорити. Доведено, що причиною передчасного закриття цієї виставки стала експериментальна манера виконання робіт, їхні сюжети та резонанс в суспільстві, що не відповідали запитам соцреалістичного мистецтва. Зіставлення усіх джерел уможливило атрибуцію 21 твору. Цей підсумок дає можливість досліджувати стилістику й манеру найбільш раннього творчого періоду художника.

Конкретні результати дослідження оформлені табличним способом у додатку до цієї публікації. Також з'ясовано, що опубліковані джерела — альбоми й каталоги творів Опанаса Заливахи — містять низку розбіжностей, що утруднює об'єктивну оцінку його творчості.

ДОДАТОК

Таблиця

Зведені дані про роботи, що походять з першої персональної виставки
О. Заливахи у Станіславі в 1962 році

	Рукопис каталогу 1962	Каталог 1996	Альтернативна назва за каталогами виставок, аукціонних будинків тощо	Статус
	ЖИВОПИС			
1	Залізничники, 1961	Залізничники, 1961. п. о. 118 x 204		н/в
2	Неділя в Ворохті, 1962	«Неділя у Ворохті», 1962 п. о. 130 x 170 см	Чайна», 1965, п. о. 131 x 171,5	Фото: Аукці- онний дім Underground
3	Вулиця Республіки в Тюмені, 1961	Вулиця Республіки в Тюмені, 1961. п. о. 165 x 95	Виставка творів художни- ків Тюменської області, Тю- мень, 1961	н/в
4	Карпати 1962	Карпати, 1962. п. о. 110 x 68	В Карпатах 68 x 101,5, п. о.	5000\$ Товар на olx
5	Ворохта, 1962	Ворохта, 1962. п. о. 100 x 68		н/в
6	Полудень, 1961	Полудень, 1961. п. о. 94,5 x 65	Полдень, 1961 х. м. 65 x 94 Виставка творів художни- ків Тюменської області, Тю- мень, 1961	н/в
7	Нічний натюрморт, 1961	Нічний натюрморт, 1961. п. о. 82 x 51,5		н/в
8	Натюрморт, 1962	Натюрморт, 1962. К. о. 71 x 55	Ряблуневий цвіт, 1965, к. о. 71 x 57 Кат. 2016.	Опубл. фото
9	Лижники в Ворохті, 1962	Лижники в Ворохті, 1962. п. о. 80 x 50,5		н/в
10	Ленінградський дво- рик 1960	Ленінградський дворик, 1960. п. о. 71,5 x 45		н/в
11	Сонячний день, 1962	Сонячний день. 1962. п. о. 80 x 40,5	Рімовірно, більш рання вер- сія картини Колгоспна нива, 1975. Кар- тон, олія, 54 x 66	Фонди НМЛ
12	Річка Тура в Тюме- ні, 1961	Річка Тура в Тюмені, 1961. к. о. 80 x 40,5		н/в
13	Натюрм.(орт) з книж- ками, 1962	Натюрморт з книжками, 1962. п. о. 68,5 x 51	12.06.1980 вилучена слідчим КДБ (Із звернення О. За- ливахи до прокурора УРСР 21.10.1980)	н/в
14	Медсестра, 1961	Медсестра, 1961. п. о. 126 x 89		н/в
15	Ніна, 1961	Ніна, 1961. п. о. 67,5 x 47,5	Виставка творів художни- ків Тюменської області, Тю- мень, 1961	н/в

Продовження таблиці

	Рукопис каталогу 1962	Каталог 1996	Альтернативна назва за каталогами виставок, аукціонних будинків тощо	Статус
17	Дівчина в голубому, 1961	Дівчина в голубому, 1961. п. о. 117,5 x 60		н/в
18	Портрет дружини худ. (ожника) Шруба. 1961	Портрет дружини художника Шруба, 1961. к. о. 67,5 x 47	«Жіночий портрет», 1970-ті к. о. 64,5 x 41 см	Фото: Аукціонний дім Underground
19	Портрет лісоруба, 1962	Портрет лісоруба, 1962. п. о. 96 x 65		н/в
20	Світлий день. Ворохта, 1962	Світлий день. Ворохта, 1962. к. о. 45 x 33,5	Ворохта, 1962, к. о., 45 x 36 Каталог 2016	Опубл. фото
21	Портр.(ет) студентки, 1961	Портрет студентки, 1961. 45 x 33,5		н/в
22	У Ворохті 1962	У Ворохті, 1962. к. о. 51 x 36		н/в
23	Автопортрет, 1962	Автопортрет, 1962. к. о. 34,5 x 30	Виставка автопортрету. Івано-Франківськ, ІФООНСХУ, 2024	Опубл. фото. З приватної колекції родини Заливах
24	Роздуми 1962	Роздуми 1962. к. о. 50 x 71		н/в
25	Портр.(ет) жінки на жовтому фоні, 1961	Портрет жінки на жовтому фоні, 1961 п. о. 38,5 x 65,5		н/в
26	Портрет художниці Сосновської, 1961	Портрет Сосновської. 1959, п. о. 60 x 80 З приватної збірки проф. Фіголя. Помилка датування — 1959	Портрет художниці Сосновської, 1961, п. о. 80 x 60 Виставка О. Заливах. Івано-Франківськ, 13.03.2025.	З приватної колекції родини Фіголів та А. Савчука
27	Коло вікна, 1961	Коло вікна, 1961. п. о. 67,5 x 33	Біла вікна, 1961, к. о. 67,5 x 33 Виставка О. Заливах. Івано-Франківськ, 13.03.2025.	З приватної колекції родини Заливах
28	Коло воріт, 1962	Коло воріт, 1962. п. о. 132 x 52		н/в
29	Портрет, 1961	Портрет, 1961. п. о. 66,5 x 115		н/в
30	Пейзаж з собором, 1961	Пейзаж з собором, 1961. К. о. 69 x 49	Церква, 1961, 49 x 69 Ймовірно переплутані місця-ми параметри картини Виставка О. Заливах. Івано-Франківськ, 13.03.2025.	З приватної колекції родини Фіголів та А. Савчука
31	Натюрморт з яблуком, 1962	Натюрморт з яблуком, 1962. п. о. 40 x 60	Натюрморт, 40 x 60, 1962. Зворот без підпису. Підпис з лицьового боку нанесений пізніше Виставка О. Заливах. Івано-Франківськ, 13.03.2025.	З приватної колекції О. Коровай

Продовження таблиці

	Рукопис каталогу 1962	Каталог 1996	Альтернативна назва за каталогами виставок, аукціонних будинків тощо	Статус
32	Дума, 1960	Дума, 1960. к. о. 67,5 x 47,5	Раздумье, 1961. к. м. 47 x 67 Виставка творів художників Тюменської області, Тюмень, 1961 Мамай, 1961, к. о. 67,5 x 47,5 Каталог 2016	Опубл. фото
33	Леніну 1961-1962		Очевидно була на обкладинці каталогу 1962 року. Касаційна скарга засудженого Опанаса Заливахи до Верховного суду УРСР від 25 березня 1966 р.	
34	В Карпатах, 1962	В Карпатах, 1962. к. о. 35 x 50,5		н/в
35	Хати у Ворохті 1962	Хати у Ворохті, 1962. к. о. 47 x 37		н/в
36	Сірий день, 1962	Сірий день, 1962. к. о. 35 x 50,5		н/в
37	Нат.(юрморт) з рушником, 1962	Натюрморт з рушником, 1962. к. о. 51 x 67,5		н/в
38	Портр.(ет) художника 1959	Портрет художника, 1959. к. о. 84 x 63		н/в
39	Портр.(ет) столяра 1962	Портрет тесляра, 1962. к. о. 48 x 33,5		н/в
40	Монастир в Тюмені, 1961	Монастир в Тюмені, 1961. к. о. 50 x 70		н/в
41	В готелі, 1962	В готелі, 1962. к. о. 35,5 x 46,5		н/в
42	Портр.(ет) дівчини, 1961	Портрет дівчини, 1961. к. о. 70 x 50		н/в
43	Дівчина з книжкою, 1961	Дівчина з книжкою, 1961. п. о. 60 x 79,5		н/в
44	Портр.(ет) журналістки, 1961	Портрет журналістки, 1961. к. о. 60 x 37,5		н/в
45	Етюд 1961	Етюд, 1961. к. о. 47,5 x 33		н/в
46	Арх.(ітектурний) мотив 1961	Архітектурний мотив, 1961. к. о. 54,5 x 37,5	У тому ж каталозі (1996) на с. 24 значиться як «Дахи» ? 1970 к. о. 63 x 30	Фото:
47	Гук. Косів, 1957	Гук. Косів, 1957. п. о. 61 x 88	Водоспад Гук, 1958 п. о. 61 x 88	Аукціон Goldens, 2004

Закінчення таблиці

	Рукопис каталогу 1962	Каталог 1996	Альтернативна назва за каталогами виставок, аукціонних будинків тощо	Статус
	ГРАФІКА			
48	В їдальні, 1961	В їдальні, 1961. ліногравюра. 34 x 68	В рабочей столовой. 1961. линогр. 35 x 71 Виставка творів художників Тюменської області, Тюмень, 1961	н/в
49	Залізничники, 1961	Залізничники. 1961. ліногравюра, 34 x 68	Путейщи. 1961. линогр. 40 x 71 Виставка творів художників Тюменської області, Тюмень, 1961	Опубл. фото
50	Вечір, 1961	Вечір. 1961. ліногравюра, 57 x 41		н/в

- Опанас Заливаха. Альбом-каталог: живопис, графіка, різьба. Упор. С. Остаха. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. 40 с.
- Опанас Заливаха. Альбом. Упоряд. М. Аронець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. 120 с.
- Опанас Заливаха. Альбом. Упоряд. Б. Мисюга. Київ: Смолоскип, 2003. 160 с.
- Опанас Заливаха. Брошура. Victoria, 2013. 86 с.
- Паска Б. Дисидентська діяльність Опанаса Заливахи (1960—1970-ті рр.). Галичина. 2020. С. 149—158.
- Андрухович Ю., Яковина М. Право на вільний політ. Яковина М. Хроніка РУХУ: від «третіх совєтів» до самостійної України. Львів: Бібліотека журналу *ї*. 2002. 64 с.
- Дзвонар. Збірка статей і спогадів про Опанаса Заливаху. Упоряд. В. Овсієнко. Харків: В-во «Права людини», 2017. 240 с.
- Овсієнко, В. Інтерв'ю з Опанасом Заливахою. 20 вересня 1999. Інтерв'ю з України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/01/25/opanas-zalyvaha-2/>.
- Приватний архів Бабій Н. (2024, 20.02). Надія Бабій із Степаном Остахою [Інтерв'ю].
- Приватний архів Бабій Н. (2023, 2.03). Надія Бабій із Августом Басюком [Інтерв'ю].
- Синиця, Баранов. Протокол обшуку у художника Опанаса Заливахи від 28.08.1965 р. АУСБУ (Івано-Франківськ). Ф. 0. Спр. 8311. Т. 1. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/29595?locale=en>
- Заливаха О. Касаційна скарга засудженого Опанаса Заливахи до Верховного суду УССР від 25 березня 1966 р. АУСБУ (Івано-Франківськ). Ф. 0. Спр. 8311. Т. 3. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/29595?locale=en>
- Заливаха О. Лист до прокурора УРСР від 21.10.1988. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 1151. Заливаха Опанас Іванович (1925 р. н.), український художник. Опис 1. Од. зб. 33. Арк. 1.
- Котерлін Р. Інтерв'ю з Панасом Заливахою. Листопад, 1999. Кінець кінцем. № 2. 2000. С. 23—28.
- Картина дня: Опанас Заливаха. «Чайна». 1962. 26 листопада 2020 р. URL: <https://www.facebook.com/MuseumOfUkrainianPainting/posts/pfbid02ULbs2LQHMoWxQoJcDGkN6ZXiN9be9451o9qnkV2rN1j3Lk6vWv8czursbEwSteUkl>
- Заливаха О. Чайна. 1965. URL: <https://gs-art.com/auctions/underground/catalog/7383/> (дата звернення: 28.07.2025).
- Заливаха О. Водоспад Гук. 1958. URL: <https://gs-art.com/auctions/classic-contemporary-art-50/catalog/12294/> (дата звернення: 28.07.2025).
- Заливаха О. В Карпатах. 1963. URL: <https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/prodam-kartinu-opanas-zalivaha-v-karpatah-1963-rk-holst-maslo-IDVtFwZ.html> (дата звернення: 28.07.2025).
- Приватний архів Бабій Н. 2024. Надія Бабій із Іриною Чмелик [Інтерв'ю].
- Приватний архів Чмелик І.В. 2003. Перепис каталогу О. Заливахи 1962 р. із приватної бібліотеки родини Фіголів [рукопис].
- Приватний архів Любові Литвинчук. Опанас Заливаха. Каталог персональної виставки: малярство, графіка, кераміка, різьблення [самвидав].
- Виставка творів художників Тюменської області. Каталог: живопис, графіка скульптура і прикладне мистецтво. Тюмень, 1961. 70 с.

23. *Автопортрет. Каталог виставки до дня художника*. Івано-Франківськ: Територія друку, 2025. 74 с.
24. Каразуб І. У Франківську відкрили виставку до сторіччя художника-шістдесятника Опанаса Заливахи. 13 березня 2025. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/970055-u-frankivsku-vidkrilivistavku-do-storicca-hudoznika-sistdesatnika-opanasa-zalivahi/>.

REFERENCES

- (1996). *Opanas Zalyvakha. Painting, graphics, carving. Catalog*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
- (2016). *Opanas Zalyvakha. Catalog*. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
- (2003). *Opanas Zalyvakha. Album*. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- (2013). *Opanas Zalyvakha. Victoria* [in Ukrainian].
- Paska, B. (2020). Dissident activities of Opanas Zalyvakha (1960s—1970s). *Galicia* (Рр. 149—158) [in Ukrainian].
- Andrukhovych, Yu., & Yakovyna, M. (2002). The right to free flight. From: *M. Yakovyna. Chronicle of RUKh*. Lviv: Library of the Journal Yi [in Ukrainian].
- (2017). *Bell ringer. A collection of articles and memoirs about Opanas Zalyvakha*. Kharkiv: Human rights [in Ukrainian].
- Ovsienko, V. (1999, September 20). Interview with Opanas Zalyvakha. *Interview from Ukraine*. Retrieved from: <https://rozmova.wordpress.com/2019/01/25/opanas-zalyvakha-2/> [in Ukrainian].
- (2024, 20.02). *Private archive of N. Babii*. Nadiia Babii with Stepan Ostasha [Interview] [in Ukrainian].
- (2025, 30.01). *Private archive of N. Babii*. Nadiia Babii with August Basiuk [Interview] [in Ukrainian].
- Synytsia, & Baranov. (1965). Record of the search at artist Opanas Zalyvakha's dated August 28, 1965. *Ukrainian Liberation Movement*. [manuscript]. Retrieved from: <https://avr.org.ua/viewDoc/29535> [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O. Cassation appeal of the convicted Opanas Zalyvakha to the Supreme Court of the Ukrainian SSR dated March 25, 1966. *Ukrainian Liberation Movement*. [manuscript]. Retrieved from: <https://avr.org.ua/viewDoc/29595?locale=en> [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O. Letter to the Prosecutor of the Ukrainian SSR, dated 21.10.1988. *Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine* [manuscript]. [in Ukrainian].
- Koterlin, R. (2000). Interview with Panas Zalyvakha. November, 1999. *Kinets Kintsem*, 2, 23—28 [in Ukrainian].
- Picture of the day: Opanas Zalyvakha. «Teahouse», 1962*. 26 листопада 2020 р. Retrieved from: <https://www.facebook.com/MuseumOfUkrainianPainting/posts/pfbid02-ULbs2LQHMoWxQoJcDGkN6ZXiN9be9451o9-qnkV2rN1j3Lk6vWv8czursbEwSteUkl> [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O. *Teahouse, 1965*. Retrieved from: <https://gs-art.com/auctions/underground/catalog/7383/> [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O. *Hook waterfall, 1958*. Retrieved from: <https://gs-art.com/auctions/classic-contemporary-art-50/catalog/12294/> [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O. *In the Carpathians, 1963*. Retrieved from: <https://www.olx.ua/d/uk/obyavlenie/prodam-kartinu-opanas-zalivaha-v-karpatah-1963-rk-holst-maslo-IDVtFwZ.html> [in Ukrainian].
- (2024, 23.02). *Private archive of N. Babii*. Nadiia Babii with Iryna Chmelyk [Interview] [in Ukrainian].
- (2003). *Private archive of I. Chmelyk*. Catalog of the exhibition of works by the artist O. Zalyvakha 1962 from the private library of the Figol family [manuscript] [in Ukrainian].
- Private archive of Liubov Lytvynchuk*. Opanas Zalyvakha. Catalog of a personal exhibition: painting, graphics, ceramics, carving [in Ukrainian].
- (1961). *Exhibition of works by artists of the Tyumen region. Catalog: painting, graphics, sculpture and applied arts*. Tyumen [in Russian].
- (2025). *Self-portrait. Exhibitions for the artist's day. Catalog*. Ivano-Frankivsk: Territory of Printing [in Ukrainian].
- Karazub, I. An exhibition dedicated to the centenary of the 1960s artist Opanas Zalyvakha opened in Frankivsk 13.03.2025. *Suspilne*. Retrieved from: <https://suspilne.media/ivano-frankivsk/970055-u-frankivsku-vidkrilivistavku-do-storicca-hudoznika-sistdesatnika-opanasa-zalivahi/> [in Ukrainian].